

تأثیر احترام به والدین در ایجاد شخصیت الهی انسان

زهرا دهقان منشادی^۱

چکیده

احترام به پدر و مادر یکی از راه‌های قدرشناسی از زحمات و فداکاری‌های آنان است که مورد تایید هر انسان عاقلی است و موجب شکل‌گیری شخصیت ایمانی و در نهایت عاقبت به خیری می‌شود. در مقابل، هرگونه بی‌حرمتی به والدین، مورد سرزنش و توبیخ هر انسان منصفی است. این مقاله با موضوع تأثیر احترام به والدین در ایجاد شخصیت الهی انسان در پی بررسی دلایل و شیوه‌ها و اهمیت احترام به والدین می‌باشد. هدف از بررسی این موضوع اهمیت جایگاه والدین در اسلام است و به تبع با این اهمیت هر انسانی باید راه‌های ارائه شده در رابطه با نحوه اکرام والدین را بداند لذا ضرورت دارد ارزش والدین در خانواده و احترام به آنها مورد توجه قرار گیرد و آنچنان که خداوند خواسته این احترام انجام پذیرد. خداوندمنان به پاس قدردانی از تلاش‌های خالصانه پدر و مادر، در آیات فراوانی از جمله سوره لقمان، احترام به آنان را به ویژه در پیری، بر فرزندان لازم و هرگونه بی‌احترامی، حتی در کوچک‌ترین عمل مانند اف‌گفتن به آنان را نهی فرموده است. این مقاله به شیوه توصیفی و تحلیلی در نظر دارد اهمیت احترام و نیکی به والدین و مصادیق و شیوه‌های آن را مورد بررسی قرار دهد. در انتها نتیجه حاصله نشان می‌دهد احترام و نیکی به والدین به خاطر قول خداوند و زحمات فراوانی که می‌کشند واجب بوده و فرزند در تمام موارد به غیر از نافرمانی از خدا باید از آنها پیروی کند.

کلیدواژه‌ها: احترام، سوره لقمان، والدین، شخصیت، نیکی

مقدمه

نیکی کردن به دیگران از ویژگی‌های بارز انسان‌های خداجو و حقیقت‌طلب می‌باشد. این خصلت ارزشمند موجب می‌شود که انسان همواره در راه رسیدن به قله‌های سعادت و نیک بختی موفق و با نشاط باشد. قرآن کریم با ستایش از نیکوکاران، آثار و برکات دنیوی و اخروی آن را نیز بیان می‌کند. با مروری اجمالی به آیات نورانی قرآن کریم و روایات ائمه اطهار (علیهم السلام) می‌توان آثار

^۱ طلبه سطح دو، حوزه المهدی، شهرستان اندیشه.

و نتایج فراوانی را در مقابل نیکی و احسان به دست آورد و نیکی به والدین از شاخص ترین و بارزترین مصادیق آن است. اهمیت بررسی موضوع حاضر توجه به جایگاه والدین و اهمیت احترام و نیکی و بهره مندی از آثار دنیوی و اخروی آن است. لذا ضرورت دارد هر شخصی به جهت اطاعت از امر الهی و قدردانی از زحمات والدین خود بداند که برای توجه به جایگاه والدین در قرآن آیاتی وجود دارد و خداوند اطاعت از ایشان را مگر در معصیت خود لازم می داند. در این راستا نگارشات صورت گرفته است که به برخی اشاره می کنیم:

۱. مقاله بررسی حدود اطاعت از والدین نوشته مجید میلانی / تابستان ۱۳۸۸ که نویسنده در این مقاله ضمن اشاره به اهمیت احترام به والدین حدود اطاعت از ایشان را بررسی نموده است اما مصادیقی را ذکر نکرده است.

۲. مقاله والدین در آیینه آیات و روایات نوشته هادی شجاعی / مهر ۱۳۸۷ تهران که نویسنده آیات مرتبط با اهمیت احترام به والدین را بررسی و تفسیر نموده است اما به آثار دنیوی و اخروی آن نپرداخته است.

۳. مقاله والدین الهی و تاثیرشان بر فرزندان نوشته محمد باقر سمنانی / زمستان ۱۳۹۹ که نویسنده والدین را موثر در دین و دنیای انسان می داند.

وجه تمایز مقاله حاضر با اثرات دیگر در آن است که این مقاله ضمن بررسی برخی آیات مرتبط با والدین سوره لقمان و نهج البلاغه را محور اصلی کار قرار داده است و به صورت جزیی به این مسئله می پردازد و در آن به بررسی اهمیت احترام به والدین و حدود اطاعت از والدین و چگونگی برخورد با والدین غیر مسلمان را بیان می نماید.

مفهوم شناسی

احترام: احترام از واژه های غیرمصرح قرآنی است که از ریشه حرم و حرمت گرفته شده است.^۱ حریم چاه به معنای آن محدوده ای است که نمی توان بدان نزدیک شد و کسی حق تصرف و حفر چاه دیگر در آن محدوده را ندارد.^۲

حرمت شخص به معنای چیزی است که شخص از آن حمایت و دفاع می کند. کلمه احترام در لغت نامه دهخدا نیز به معنای حرمت داشتن، بزرگ داشتن و بزرگداشت آمده است.^۳

^۱ فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، چاپ اول، قم، منشورات دار الرضی، بی تا، ج ۵، ص ۶۹
^۲ مشکینی اردبیلی، علی، مصطلحات الفقه، قم، موسسه دارالحدیث، ۱۳۷۹ ش، ص ۱۵۴
^۳ ظفری، ولی الله، فرهنگ مستخلص المعانی یا حل لغات قرآن، شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی (شوشتر) ۱۳۸۹ ش، ج ۲، ص ۱۶۹

احترام بر این اساس چنان که در اصطلاحات عرفی نیز آمده به معنای تعظیم و تکریم و گرامیداشت شخص است که بی‌ارتباط با معنای لغوی آن نیست؛ زیرا شخص یا هر چیز دیگری که محل احترام است از نظر مردم دارای حرمت و حریمی است که می‌بایست آن را حفظ کرد.^۱

نیکی: نیکی به معانی مختلف از جمله کار خیر و صلاح، احسان و نیکی، صدق، پیوند، صله رحم، طاعت، عبادت، حج، تقرب، تقوا، لطف، ترحم آمده و متضمن مفهوم گستردگی است.^۲ از نظر علمای لغت تعریف و تفسیر نیکی به «خیر» جامع‌ترین تفسیر است.^۳

اهمیت احترام و نیکی به والدین در آیات

در چهار سوره قرآن مجید، نیکی به والدین بلافاصله بعد از مسئله توحید قرار گرفته است. این هم ردیف بودن، بیانگر این است که اسلام تا چه حد برای پدر و مادر احترام می‌گذارد.

۱- (...لا تعبدون الا الله و بالوالدین احساناً)^۴ بجز خدا را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید.

۲- (و اعبدوا الله و لا تشركوا به شیئاً و بالوالدین احساناً)^۵ و خدا را بپرستید و چیزی را با او شریک نکنید و به پدر و مادر نیکی کنید.

اهمیت این موضوع تا آن پایه است که هم قرآن و هم روایات، صریحاً توصیه می‌کنند که حتی اگر پدر و مادر کافر باشند، رعایت احترامشان لازم است:

۳- (و قضی ربک الا تعبدوا الا اياه و بالوالدین احساناً)^۶ و پروردگارت حکم کرد که جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید.

۴- (الا تشركوا به شیئاً و بالوالدین احساناً)^۷ چیزی را با او شریک نکنید و به پدر و مادر نیکی کنید.

^۱ عسکری، مرتضی، القرآن الکریم و روایات المدرسین، چاپ دوم، قم، نشر دانشکده اصول الدین، ۱۴۱۶ ق، ص ۱۵۸

^۲ فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، ج ۳، ص ۲۵۷

^۳ همان، ص ۲۵۸

^۴ بقره / ۸۳

^۵ نساء / ۳۶

^۶ اسراء / ۲۳

^۷ انعام / ۱۵۱

۵- (و آن جاهداک علی ان تشرک بی مالیس لک به علم فلا تطعمها و صاحبهما فی الدنیا معروفاً)^۱ و اگر آنان به تو اصرار کنند که با من آنچه را که علم به آن نداری، شریک کنند اطلاعاتشان مکن ولی در دنیا به نیکی با آنان رفتار کن.

شکرگزاری در برابر پدر و مادر در قرآن مجید در ردیف شکرگزاری در برابر نعمتهای خدا قرار داده شده است؛ چنان که می‌خوانیم: «ان اشکر لی و لوالدیک الی المصیر»^۲ مرا و پدر و مادرت را شکر کن که بازگشت به سوی من است؛ با این که نعمت خدا بیش از آن اندازه است که قابل احصا و شماره باشد، پس، این دلیل بر عمق و وسعت حقوق پدران و مادران است.

قرآن حتی کمترین بی احترامی را در برابر پدر و مادر، اجازه نداده است. در حدیثی، امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «لو علم الله شیئاً هو ادنی من اف لنهی عنده و هو من ادنی العقوق، و من العقوق ان ينظر الرجل الی والدیه فیجد النظر الیهما»^۳ اگر چیزی کمتر از «اف» وجود داشت، خدا از آن نهی می‌کرد. «اف» کمترین اظهار ناراحتی است. و از این جمله، نظر کردن تند و غضب آلود به پدر و مادر است.

با این که جهاد، یکی از مهمترین برنامه‌های اسلامی است، تا هنگامی که جنبه وجوب عینی نداشته باشد، بودن در خدمت پدر و مادر از آن مهمتر است. پس اگر حضور در این جهاد موجب ناراحتی آنان شود، جایز نیست. در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) آمده است که مردی نزد پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) آمد و عرض کرد، جوان با نشاط و ورزیده ای است و جهاد را دوست دارد، ولی مادرش از این موضوع ناراحت می‌شود. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: «ارجع فکن مع والدتک فوالذی بعثنی بالحق لانسها بک لیلہ خیر من جهاد فی سبیل الله سنه»^۴ برگرد و با مادر خویش باش. قسم به آن خدایی که مرا به حق مبعوث کرد، یک شب مادر با تو مأنوس شود، از یک سال جهاد در راه خدا بهتر است.

البته، هنگامی که جهاد جنبه وجوب عینی پیدا کند، کشور اسلامی در خطر قرار گیرد و حضور همگان لازم شود، هیچ عذری حتی نارضایتی پدر و مادر پذیرفته نیست.

احترام به والدین و ویژگی بارز پیامبران

^۱ لقمان / ۱۵

^۲ لقمان / ۱۴

^۳ پاینده ، ابو القاسم ، نهج الفصاحه ، چاپ پنجم ، اصفهان ، خاتم الانبیاء ، ۱۳۸۳ ش، ص ۴۱۱

^۴ حر عاملی ، محمد بن حسن ، وسائل الشیعه، ج ۹، ص ۱۱۴

نکته‌ی دیگری که درباره‌ی اهمیت رعایت حقوق والدین از منظر قرآن مجید شایان ذکر است این است که قرآن احترام به والدین را از ویژگی‌های بارز پیامبران الهی و از فضایی دانسته که خداوند به ایشان مرحمت فرموده و با این خصایص آنها را از دیگران متمایز ساخته است؛ مثلاً خداوند در آیه‌ی ۱۴ سوره‌ی مبارکه‌ی مریم، ضمن بیان فضایی که در وجود حضرت یحیی (علیه‌السلام) به ودیعه نهاده، او را نیکوکار به والدینش خوانده است: «وَبَرًّا بِوَالَدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا»^۱.

همچنین به هنگام برشمردن ویژگی‌های آشکاری که خداوند به وی مرحمت فرموده است از اینکه خداوند او را نیکوکار نسبت به مادرش قرار داده است خبر می‌دهد: «وَبَرًّا بِوَالَدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا»^۲.

از این گذشته آیات قرآن بر وجود چنین ویژگی‌ای در حضرات نوح و ابراهیم (علیهماالسلام) نیز اشاره دارند. آنجا که ضمن نقل دعا‌های مختلف ایشان به درگاه خداوند از اینکه غفران الهی را در حق پدر و مادرشان درخواست کرده‌اند خبر می‌دهد و البته واضح است که این دعا از شخصی صادر نمی‌شود مگر به‌خاطر توجه او به حقوق والدین و رعایت آن. این آیات عبارتند از:

۱- «رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ»^۳.

۲- «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا ...»^۴.

این آیات و نیز آیه‌ی ۲۴ سوره‌ی مبارکه‌ی اسراء بیان می‌دارد که یکی از وظایف فرزندان در رعایت حقوق والدین و احترام به ایشان آن است که دعاگوی خیر آنان باشند.

اهمیت احترام و نیکی به والدین در روایات

در احادیث نیز بر جایگاه ویژه والدین و احسان به ایشان علاوه بر قرآن تأکید شده و در جوامع حدیثی شیعه و سنی بخش مستقلی بدان اختصاص یافته است. تا جایی که خوش رفتاری علاوه بر قرآن، با آنان و اطاعت از ایشان را رفتاری عقلانی و حاکی از شناخت صحیح بنده از خدا دانسته و در مقابل، حق ناشناسی (عقوق) و نافرمانی از آنان را حرام و در زمره گناهان کبیره برشمردند، زیرا نافرمانی از والدین به منزله کفران نعمت الهی (برخورداری از نعمت پدر و مادر) و در نتیجه، خروج از طاعت خدا^۵.

^۱ مریم/ ۱۴

^۲ مریم/ ۳۲

^۳ ابراهیم/ ۴۱

^۴ نوح/ ۲۸

^۵ پاینده، ابو القاسم، نهج الفصاحه، ص ۸۶

تلاش کنند که تو چیزی را همتای من قرار دهی، که از آن آگاهی نداری (بلکه می دانی باطل است)، از ایشان اطاعت مکن، ولی با آن دو در دنیا به طرز شایسته ای رفتار کن»^۱

این آیات و مانند آن که در قرآن مجید آمده به خوبی نشان می دهد که تا چه حد حق پدر و مادر زیاد است و تا چه اندازه احترام آن ها بر فرزندان لازم می باشد،

^۱ خوانساری، محمد، شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، ص ۲۱۸

نتیجه گیری

دین اسلام به مقام والدین حتی والدین غیر مسلمان بسیار اهمیت داده است و هرکس بخواهد سعادت دنیوی و اخروی را برای خود بدست بیاورد و رضایت خداوند متعال را حاصل کند باید پدر و مادر خود را راضی نگه دارد که اگر پدر و مادر شخص، از دست فرزندان خود راضی باشند هم سعادت دنیا را بدست آورده و هم سعادت آخرت را همراه با رضایت پروردگار متعال بدست می آورد و یک دعای پدر و مادر در حق فرزندان زندگی فرزند را بیمه می کند. کما اینکه یک نفرین پدر و مادر در حق فرزند یا فرزندان زندگی دنیا آنها را از بین می برد و در آخرت جزء زیانکاران و خسران خواهد بود. احترام به والدین آثار و برکات فراوانی دارد که هم شامل آثار و برکات دنیوی و هم شامل آثار و برکات اخروی می شود.

فهرست منابع :

قرآن کریم، مترجم حضرت آیت الله مشکینی (ره)

نهج البلاغه، مترجم محسن فارسی

منابع فارسی

۱. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال الدین خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، چاپ چهارم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶ ش.
۲. جوادی آملی، عبدالله، حق و تکلیف در اسلام، تحقیق و تنظیم مصطفی خلیلی، قم، اسراء، ۱۳۸۴ ش.
۳. صالح، صبحی، فرهنگ نهج البلاغه، ترجمه مصطفی رحیمی نیا، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۰ ش.
۴. صدر حاج سید جوادی، احمد، دائرة المعارف تشیع، تهران، بنیاد اسلامی طاهر، ۱۳۶۶ ش.
۵. فیض الاسلام، علی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه (فیض الاسلام)، تهران، چاپخانه سپهر، ۱۳۶۵ ق.
۶. قرشی بنابی، علی اکبر، تفسیر أحسن الحدیث، چاپ اول، قم، دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۹۱ ش.
۷. مصباح یزدی، محمد تقی، نظریه حقوقی اسلام، نگارش محمد مهدی نادری و محمد مهدی کریمی نیا، قم، مؤسسه امام خمینی، ۱۳۸۰ ش.
۸. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ پنجم، تهران، انتشارات دار الکتاب الاسلامیه، ۱۳۷۵ ش.
۹. موسوی همدانی، محمد باقر، ترجمه تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۳ ش.

منابع عربی

- ۱- پاینده ، ابو القاسم ، نهج الفصاحه ، چاپ پنجم ، اصفهان ، خاتم الانبياء ، ۱۳۸۳ ش .
- ۲- حر عاملی ، محمد بن حسن ، وسائل الشيعه ، قم ، موسسه آل البيت ، ۱۴۰۹ ق.
- ۳- حرّانی ، ابو محمد ، تحف العقول ، ترجمه صادق حسن زاده ، قم ، انتشارات آل علی (ع) ، ۱۳۸۲ ش.
- ۴- حویزی ، عبدعلی بن جمعه ، تفسیر نورالثقلین ، تصحیح : هاشم رسولی محلاتی ، قم ، انتشارات اسلامی ، ۱۳۸۲ ش .
- ۵- دیلمی ، حسن بن محمد ، ارشاد القلوب ، قم ، الشریف الرضی ، ۱۳۷۱ ش.
- ۶- طبرسی ، ابو علی الفضل بن الحسن ، مجمع البیان فی تفسیر القرآن ، تعلیق ابو الحسن شعرانی ، چاپ دوم ، تهران ، دار الکتاب الاسلامیه ، ۱۳۸۰ ش .
- ۷- ظفری ، ولی الله ، فرهنگ مستخلص المعانی یا حل لغات قرآن ، شوشتر ، دانشگاه آزاد اسلامی (شوشتر) ۱۳۸۹ ش.
- ۸- العاملی ، زین الدین (شهید ثانی) ، کشف الريبه ، تهران ، انتشارات مرتضوی ، ۱۳۶۱ ش.
- ۹- عسکری ، مرتضی ، القرآن الکریم و روایات المدرسین ، چاپ دوم ، قم ، نشر دانشکده اصول الدین ، ۱۴۱۶ ق.
- ۱۰- عیاشی ، محمد بن مسعود ، تفسیر العیاشی ، تهران ، انتشارات علمیه ، ۱۳۸۰ ق .
- ۱۱- فتال نیشابوری ، محمد بن احمد ، روضه الواعظین ، تهران ، نشر نی ، ۱۳۶۶ ش.
- ۱۲- فرج الصده ، عبد المنجم ، اصول القانون ، بیروت ، دار النهضة ، ۲۰۰۸ م.
- ۱۳- فیروزآبادی ، محمد بن یعقوب ، قاموس المحيط ، بیروت ، دار الجبل ، ۱۴۱۳ ق.
- ۱۴- فیومی ، احمد بن محمد ، المصباح المنیر ، چاپ اول ، قم ، منشورات دار الرضی ، بی تا.
- ۱۵- مرکز الثقافه و المعارف القرآنیه ، علوم القرآن عند المفسرین ، قم ، نشر دفتر تبلیغات اسلامی ، ۱۳۷۴ ش .

١٦- موسوی خوئی ابوالقاسم، مصباح الفقاهه فی المعاملات، به قلم میرزا محمدعلی توحیدی،
بیروت، دار الہادی، ١٤١٢ق.